

ΕΞΟΔΟΣ

στ. 1653-1870

Έτσι τελειώνει αυτή η ιστορία

«*Ελένη [...] βέβηχ' ἔξω χθονός*»
(στ. 1515, μῦθρ. στ. 1657)

ΠΛΟΚΗ

- Η αναγγελία της επιτυχίας του σχεδίου απόδρασης
- Η οργή του Θεοκλύμενου
- Η παρέμβαση των Διόσκουρων κι «από μηχανής θεών»

ΘΕΜΑΤΑ

- Οι ήρωές μας
- Φρόνηση και Δίκαιο
- Στερεότυπες αντιλήψεις
- Παράγοντες καθοριστικοί της ανθρώπινης ζωής
- Η έξοδος

Διόσκουροι (Σ. Κατραμάδας – Τ. Πανταζής, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

ΕΞΟΔΟΣ

1η ΣΚΗΝΗ 1653-1778	2η ΣΚΗΝΗ 1779-1812	3η ΣΚΗΝΗ 1813-1864	ΕΞΟΔΙΟΝ ΑΣΜΑ 1865-1870
Αγγελιαφόρος – Θεοκλύμενος	Θεοκλύμενος – Υπηρέτης	Διόσκουροι – Θεοκλύμενος – Χορός	Χορός

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 1653-1778)

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ	Σε βρίσκω, αφέντη ¹ , για κακό μαντάτο· παράξενα στ' αλήθεια έργα θ' ακούσεις. ²		
ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ	Τι τρέχει;	1655	
ΑΓΓ.	Ψάξε να βρεις άλλη γυναίκα τώρα, ³ γιατί έφυγε απ' τη χώρα πια η Ελένη.		
ΘΕΟ.	Πώς; Περπατώντας ή έβγαλε φτερούγες; ⁴		
ΑΓΓ.	Ο Μενέλαος την πήρε με καράβι· αυτός που ήρθε και σου είπε το χαμό του.	1660	
ΘΕΟ.	Ω! λόγια φοβερά κι απίστευτα. Όμως με τι πλεούμενο έχει αυτή ξεφύγει;		
ΑΓΓ.	Μ' εκείνο που έδωσες στον ξένο· οι ναύτες, για να το ξέρεις, ήτανε δικοί σου. ⁵		
ΘΕΟ.	Πώς; Θέλω να μάθω· ⁶ δεν πιστεύω να νίκησε ένας μόνο πλήθος ναύτες, που πήγαν στο γιάλο μαζί με σένα. ⁷	1665	
ΑΓΓ.	Αφήνοντας η Ελένη το παλάτι, κατέβαινε στη θάλασσα, με βήμα βαρύ κι αργό τον άντρα της θρηνώντας ⁸ που ζωντανός κοντά της ήταν όμως. Σα φτάσαμε όλοι στο καραβοστάσι, τραβήξαμε ένα πλοίο της Σιδώνας μεγάλο κι αταξίδευτο, πενήντα κουπιά, πενήντα πάγκους είχε. Τότε πέσαμε στη δουλειά· κατάρτι ο ένας στεριώνει, τα κουπιά προσδένουν άλλοι, σιάζουν τ' άσπρα πανιά και το τιμόνι στη θέση του καλά το συναρμόζουν. Κι ενώ δουλεύαμε έτσι, στ' ακρογιάλι, θαρρείς κι αυτό περίμεναν, ⁹ προβάλλουν Έλληνες, του Μενέλαου συντρόφοι, κουρέλια απ' το ναυάγιο φορώντας, καλοί στην όψη, αλλά γεμάτοι λέρα.	1670	
		1675	
		1680	

**Η ΕΙΣΟΔΟΣ
ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΥ**

- ▶ Ποια είδηση φέρνει στο θεοκλύμενο;
- ▶ Πώς εκείνος αντιδρά;

**Η ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΗΣΗ:
ΤΑ ΝΕΑ
ΑΠΟ ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ**

- ▶ Ποιες είναι οι πρώτες κινήσεις
 - των ναυτών;
 - της Ελένης;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ο Αγγελιαφόρος συναντά το Θεοκλύμενο, ο οποίος βγαίνει από το παλάτι και περιμένει την Ελένη, καθώς υπολογίζει ότι πλησιάζει η ώρα να επιστρέψει.
2. Ο Αγγελιαφόρος δε λαμβάνει υπόψη του το Χορό ούτε ρωτάει πού είναι ο βασιλιάς, όπως συμβαίνει σε άλλες τραγωδίες, αλλά απευθύνεται αμέσως στο βασιλιά, τον οποίο συναντά τυχαία στην πύλη του ανακτόρου.
3. ΘΕΟ: *Τι τρέχει;* ΑΓΓ: *Ψάξε να βρεις άλλη γυναίκα τώρα.* Στο πρωτότυπο πρόκειται για ένα μόνο στίχο που μοιράζεται σε δύο υποκριτές, φαινόμενο που ονομάζεται *ανπλαβή*.
4. Η κατάπληξη του Θεοκλύμενου είναι τόσο μεγάλη, ώστε δυσκολεύεται να πιστέψει τον Αγγελιαφόρο· γι' αυτό με έκδηλη ειρωνεία ρωτά πράγματα που είναι αδύνατα: να έφυγε η Ελένη πεζή ή να πέταξε; Δε διανοείται ότι ο ίδιος πρόσφερε το μέσο φυγής στην Ελένη.
5. Με την έμφαση στο δεύτερο ενικό πρόσωπο, ο Αγγελιαφόρος μέμφεται έμμεσα τον ίδιο το βασιλιά.
6. Ο Θεοκλύμενος, εξαιτίας της δυσπιστίας του, από τη μια χάνει πολύτιμο χρόνο για την καταδίωξη των ηρώων μας και από την άλλη δίνει την ευκαιρία στον Αγγελιαφόρο να αρχίσει την αγγελική ρήση του.
7. Στο ερώτημα του βασιλιά κρύβεται η απειλή εναντίον και του Αγγελιαφόρου, γιατί επέτρεψαν σε ένα μόνο άνθρωπο να τους νικήσει.
8. Ο Αγγελιαφόρος μάς μεταφέρει το κλίμα μιας τελετουργίας.
9. Οι σύντροφοι του Μενέλαου είχαν πάρει οδηγίες από τον Α' Αγγελιαφόρο, το γέροντα υπηρέτη του Μενέλαου.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Το τραγούδι του Χορού δε μείωσε την αγωνία των θεατών.... Άραγε τα κατάφεραν η Ελένη και ο Μενέλαος;

- Σ' αυτό το κλίμα της έντονης προσμονής μπαίνει από τη δεξιά πάροδο ένα νέο πρόσωπο, ο Αγγελιαφόρος.
 - Από πού έρχεται;
 - Πώς καταλαβαίνουμε ποιος είναι;
- Παρατήρησε τους δυο Αιγύπτιους Αγγελιαφόρους της σελίδας αυτής.
 - Ποιος είναι πιο κοντά στον Αγγελιαφόρο που φαντάζεσαι εσύ διαβάζοντας το κείμενο;

Αιγύπτιος Αγγελιαφόρος (Σ. Βόκοβιτς, Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η τραγωδία είναι «μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας». Οι θεατές θα πρέπει λοιπόν στην Έξοδο* να δουν την ολοκλήρωση του μύθου, δηλαδή της ιστορίας μας.
 - Ας θυμηθούμε ποιες είναι οι εκκρεμότητες του έργου, οι οποίες θα πρέπει να διευθετηθούν στην Έξοδο. Σε ποιες από αυτές αναφέρεται η αγγελική ρήση;
- Πριν από την εκτενή αγγελική ρήση υπάρχει ένας σύντομος διάλογος ανάμεσα στον Αγγελιαφόρο και το Θεοκλύμενο. Ας δούμε:
 - Πώς παρουσιάζει την είδηση ο Αγγελιαφόρος;
 - Πώς αντιδρά ο Θεοκλύμενος; Η αντίδρασή του δικαιολογείται ;

Θεοκλύμενος – Αιγύπτιος Αγγελιαφόρος (Σ. Μαβίδης – Γ. Κρονήρης, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΚΩΝ

[Ο Αγγελιαφόρος αναγγέλλει στο βασιλιά των Ταύρων, Θόαντα, ότι έπεσε θύμα δόλου και η Ιφιγένεια δραπέτευσε με τον Ορέστη, τον αδελφό της, κλέβοντας από το ναό το ιερό άγαλμα της θεάς.]

ΑΓΓ. [...] άκου πρώτα αυτά που επείγουν· η κοπέλα που είχε των βωμών τη φροντίδα, η Ιφιγένεια, πάει έξω από τη χώρα με τους ξένους της θεάς κρατώντας τη σεβάσμια εικόνα· κι αυτά τα καθάριαματα ήταν δόλος.

ΘΟ. Τι; Ποια πνοή σ' αυτό την έχει σπρώξει;
ΑΓΓ. Θα ξαφνιαστείς; να σώσει τον Ορέστη.
ΘΟ. Ποιον Ορέστη; Το γιο της Τυνδαρίδας;
ΑΓΓ. Ναι, που η θεά είχε δω για θύμα ορίσει.
ΘΟ. Θάμα! Πιο δυνατή πού να 'βρω λέξη;
Ευριπίδης, Ιφιγένεια στη χώρα των Ταύρων,
στ. 1312-1321 (μτφρ. Θ. Σταύρου)

(Από το Τραγώδιες του Ευριπίδη, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

Αυτός, μόλις τους είδε, τους φωνάζει 1685
 με λυπημένη τάχα τη φωνή του:
 «Κακόμοιροι, πώς φτάσατε εδώ πέρα;
 Το ελληνικό σας πλοίο έχει βουλιάξει;
 Τον πεθαμένο γιο του Ατρέα μαζί μου
 θα θέλατε να θάψετε; Η Ελένη, 1690
 τάφο αδειανό θα του προσφέρει». ¹⁰ Εκείνοι,
 κάνοντας πως δακρύζουν, στο καράβι
 προχώρησαν, τις προσφορές βαστώντας
 που θα 'ριχναν στη θάλασσα. ¹¹ Υποψίες
 μας ἔζωσαν και μουρμουρίζαμε όλοι 1695
 πως ήτανε πολλοί οι καινούριοι ξένοι.
 Στα λόγια σου πιστοί σωπαίναμε όμως·
 μας είκανε μπερδέψει οι προσταγές σου ¹²
 που όριζαν αρχηγό στο πλοίο εκείνον.
 Εύκολα αυτά τα βάλαμε στο σκάφος· 1700
 ωστόσο ο ταύρος στύλωσε τα πόδια·
 μούγκριζε κυκλοστρέφοντας τα μάτια,
 εκύρτωνε τη ράχη του κοιτώντας
 μέσ' απ' τα κέρατά του μ' άγριο βλέμμα,
 μην αφήνοντας κανέναν να τον πιάσει. ¹³ 1705
 Τότε ο Μενέλαος φώναξε. «Της Τροίας
 οι κουρσευτές εσείς, στους δυνατούς σας
 ώμους τον ταύρο αυτόν με μιας σπκώστε,
 καθώς είναι συνήθεια των Ελλήνων, ¹⁴
 και φέρτε τον στην πλώρη για σφαχτάρι 1710
 του πεθαμένου». Σύγκαιρα το ξίφος
 τράβηξε. ¹⁵ Αυτοί γοργά στην προσταγή του
 τον ταύρο αρπούν και μες στο πλοίο τον φέρνουν.
 Χαϊδεύοντας το κούτελο του αλόγου
 και το λαιμό, ¹⁶ Ο Μενέλαος γαλήνια 1715
 το ανέβασε. Όταν φορτωθήκαν όλα,
 πατώντας αλαφρά στα σκαλοπάτια,
 μήκκε στερνή και κάθισ' η Ελένη·

Η ΑΦΙΞΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

- ▶ *Με ποιο τέχνασμα ο Μενέλαος ανεβάζει τους συντρόφους στο καράβι;*
- ▶ *Ποιο πρόβλημα προκύπτει και πώς αντιμετωπίζεται;*

ΣΧΟΛΙΑ

10. Κανονικά ο Μενέλαος θα έπρεπε πρώτα να περιμένει την απάντηση του και μετά να τους ζητήσει να τον βοηθήσουν στην προσφορά των κτερισμάτων. Όμως μ' αυτό τον τρόπο είναι σαν να τους κλείνει το μάτι και να τους εκθέτει έμμεσα τη μηχανή σωτηρίας.
11. Οι σύντροφοι του Μενέλαου μεταφέρουν τις προσφορές, που οι Αιγύπτιοι είχαν τοποθετήσει στην ακτή.
12. Ο Θεοκλύμενος είχε δώσει αυστηρές εντολές στους ναύτες του να υπακούουν στις διαταγές του Μενέλαου. Η τυφλή δπλαδή υπακοή τους στο βασιλιά τους εμπόδισε να κάνουν αυτό που θεωρούσαν σωστό και θα εξασφάλιζε τα συμφέροντά του.
13. Η άρνηση του ζώου να οδηγηθεί στο χώρο της θυσίας ήταν κακός οϊωνός.
14. Αν ο ταύρος ήταν ήρεμος, συνηθιζόταν στην αρχαία Ελλάδα να τον οδηγούν στον τόπο της θυσίας δυο νέοι κρατώντας τον από τα κέρατα. Αν όμως ανηδρούσε, τότε, όπως επιβεβαιώνεται από αρχαίες επιγραφές, μεγαλόσωμοι νέοι ορμούσαν στον ταύρο, τον σήκωναν στους ώμους τους και τον οδηγούσαν στο βωμό, για να αποτραπεί ο κακός οϊωνός.
15. Ο Μενέλαος τραβά το ξίφος του, γιατί πρόκειται να θυσιάσει τον ταύρο ή για να εμφυσήσει ενθουσιασμό στους συντρόφους του. Παράλληλα ετοιμάζεται για τη στιγμή της επίθεσης εναντίον των Αιγύπτιων ναυτών.
16. Αναφέρεται σε άλογο που μάλλον προοριζόταν για θυσία. Σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να υποθέσουμε ότι χάθηκε κάποιος στίχος που αναφερόταν στο άλογο, το οποίο ο Θεοκλύμενος είχε προτείνει εναλλακτικά αντί του ταύρου στο στίχο 1378.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Άλλη μια εκτενής ρήση, που, καθώς αφήνει τους θεατές να φαντάζονται αυτά που ακούν και όχι να τα βλέπουν με τα ίδια τους τα μάτια, θεωρείται στοιχείο αντιθεατρικό.
 - Με ποιους εκφραστικούς τρόπους (κίνηση, χειρονομίες, φωνή) μπορεί ο ηθοποιός που υποδύεται τον Αγγελιαφόρο να κρατήσει ζωντανό το ενδιαφέρον των θεατών;
 - Το κείμενο τον βοηθά;

Α' Αγγελιαφόρος (Ν. Τσακίρογλου, Ευριπίδης, Φοίνισσες, Εθνικό Θέατρο, 1980, σκην. Α. Μινωτίς)

Β' Αγγελιαφόρος (Γ. Παρσαλάκης, Ευριπίδης, Φοίνισσες, Εθνικό Θέατρο, 1980, σκην. Α. Μινωτίς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο αγγελιαφόρος αποτελεί ένα δευτερεύον πρόσωπο στην αρχαία ελληνική τραγωδία και έχει πάντα την ίδια αποστολή.
 - Ποια είναι αυτή η αποστολή; Ας λάβουμε υπόψη μας ότι στην αρχαία τραγωδία κατά κανόνα δε γίνεται αλλαγή σκηνικού (ενόπια τόπου).
 - Αντλώντας στοιχεία και από τον προηγούμενο «Αγγελιαφόρο» (στ. 667-686), ας επισημάνουμε κάποια χαρακτηριστικά του προσώπου αυτού και, ειδικότερα, ας δούμε τι τον διαφοροποιεί από τους βασικούς ήρωες του έργου.
- Ο Αγγελιαφόρος αφηγείται μέσα από τη δική του οπτική γωνία γεγονότα, στα οποία και ο ίδιος συμμετείχε.
 - Πώς το καταλαβαίνουμε αυτό;
 - Τι κερδίζει, τι χάνει έτσι η αφήγηση;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Ο ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΔΡΑΜΑ

Ακόμη κι αν ο Άγγελος δεν είναι γενικά ντυμένος με φανταχτερά ρούχα, έχει μια σπουδαία αποστολή: να ανακοινώσει με τη μεγαλύτερη σαφήνεια γεγονότα που συνέβησαν εκτός σκηνής, να κάνει τους θεατές να συμμετάσχουν συναισθηματικά σε συμβάντα στα οποία δεν ήταν παρόντες. Σε αυτόν πέφτει το βάρος της κατεξοχήν απαγγελίας, της αφήγησης που αντικαθιστά την πράξη και που γι' αυτόν ακριβώς το λόγο πρέπει να είναι ακριβής, επιμελημένη στις λεπτομέρειες. [...] Ίσως προέβλεπε έναν συγκεκριμένο τόνο στη φωνή κι έναν συγκεκριμένο ρυθμό στην αφήγηση. Και δεδομένου ότι η ρήση του αγγελιαφόρου συνδέεται συχνά και εκουσίως με την επική παράδοση, θα ήταν λογικό να σκεφτεί κανείς ότι χρησιμοποιούσε ένα ύφος υψηλής ρητορικής. Ωστόσο δεν αποκλείεται η πιθανότητα να εξέφραζε την αγωνία και την ταραχή του αφηγητή και συνεπώς οι φράσεις ίσως εκφέρονταν κατά τρόπο πιο κομματιαστό, λιγότερο ρέοντα.

U. Albini

(Από το U. Albini, *Προς Διόνυσον, Το θέατρο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μτφρ. Λένα Τζαλλίλα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου)

δίπλα της ο Μενέλαος που τον λέγαν
νεκρό· δεξιά κι αριστερά του οι άντρες 1720
πλάι πλάι σταθήκαν ισομοιρασμένοι,¹⁷
κρύβοντας μες στα ρούχα τα σπαθιά τους·
στον κελουστή¹⁸ το πρόσταγμα, οι φωνές μας
γεμίσαν τ' ακρογιάλι· ο τιμονιέρης,
σαν ξανοιχτήκαμε, ρωτάει: «Ξένε, 1725
πιο μέσα θ' αρμενίσουμε ή καλά είναι;
Εσύ 'σαι στο καράβι ο κυβερνήτης».
Εκείνος αποκρίθηκε. «Καλά είναι».
Και παίρνοντας το ξίφος πάει στην πλώρη
για τη θυσία· ως έσφαξε τον ταύρο, 1730
για το νεκρό δε μίλησε καθόλου,
μα προσευχόταν¹⁹ έτσι: «Ω! Ποσειδῶνα,
που κατοικείς στο πέλαο το γαλάζιο,
κι εσείς σεβάσμιες κόρες του Νηρέα,
φέρτε μας ζωντανούς στα περιγιάλια 1735
του Ναύπλιου τη γυναίκα μου κι εμένα».²⁰
Κι έπεφτε ορμητικά μέσα στο κύμα,
καλός οιωνός, το αίμα για τον ξένο.²¹
Τότε φώναξε κάποιος: «Προδοσία,
μας έχει ξεγελάσει ο καπετάνιος. 1740
Πρόσταξε, κελουστή, γυρνάτε πίσω,
στρέψε το δοιάκι²² στη στεριά». Πατώντας
το σκοτωμένο ταύρο, στους δικούς του
κράζει ο Μενέλαος. «Βλαστάρια της Ελλάδας²³,
τι αργείτε; Μπρος, σκοτώστε τους βαρβάρους, 1745
πετάχτε τους στη θάλασσα σφαγμένους».
Μα ο κελουστής²⁴ στους ναύτες του φωνάζει
τ' αντίθετα. «Σηκώστε όποιο κοντάρι
βρεθεί μπροστά σας, σπάστε σεις τους πάγκους,
απ' τους σκαρμούς ξελύστε τα κουπιά σας, 1750
και των εχθρών ματώστε τα κεφάλια».

Η ΘΥΣΙΑ

► Σε ποιους προσεύχεται
ο Μενέλαος; Τι ζητά;

Η ΜΑΧΗ

► Πώς αντιλαμβάνονται
την πλεκτάνη
οι Αιγύπτιοι ναύτες;

► Πώς αντιδρούν;

ΣΧΟΛΙΑ

17. Η Ελένη κάθεται στο κέντρο του σκάφους, δίπλα στο Μενέλαο, ενώ οι σύντροφοι κάθονται πλάι στους Αιγύπτιους κωπηλάτες.
18. Στα πλοία της αρχαιότητας υπήρχε ένας *κελουστής*, ένας δηλαδή άντρας που έδινε το *κέλευσμα* (την εντολή) για το τράβηγμα των κουπιών έτσι, ώστε όλοι οι κωπηλάτες να κωπηλατούν ταυτόχρονα. Το κέλευσμα το έδινε με αυλό, τύμπανο ή με τη φωνή του (ωόπ – σύμφωνα με τον Αριστοφάνη). Οι κωπηλάτες με τη σειρά τους επαναλάμβαναν ρυθμικά ό,τι έλεγε ο κελουστής.
19. Ήταν έθιμο την προσευχή να κάνει ο ίδιος ο βασιλιάς, είτε θυσίαζε στο στρατόπεδό του είτε στο ανάκτορο.
20. Στο σημείο αυτό αποκαλύπτεται η ταυτότητα και οι πραγματικοί σκοποί του Μενέλαου.
21. Θεωρούσαν καλό οιωνό γι' αυτόν που πρόσφερε τη θυσία το να πέσει ορμητικά μέσα στο κύμα το αίμα του σφάγιου, γιατί έτσι φαινόταν ότι οι θεοί αποδέχονταν τη θυσία του.
22. Το *δοιάκι* είναι μοχλός που χρησιμοποιείται για την περιστροφή του πηδαλίου στα πλοία.
23. Πρβ. την προτροπή στους *Πέρσες* του Αισχύλου (στ. 402): «Ὡ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε...» (Εμπρός, παιδιά των Ελλήνων...)
24. Τώρα την πρωτοβουλία από τη μεριά των Αιγυπτίων παίρνει ο κελουστής.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Αν μπορούσαμε να δούμε να διαδραματίζονται στη σκηνή όσα αφηγείται ο Αγγελιαφόρος...
 - Ποιο θα ήταν το σκηνικό;
 - Ποιες δυσκολίες θα συναντούσε η παρουσίαση της δράσης στη θεατρική σκηνή;
- Ας υποθέσουμε ότι σε μια σύγχρονη παράσταση ο σκηνοθέτης, θέλοντας να πρωτοτυπήσει, προσθέτει μια κινηματογραφική οθόνη που αναπαριστά τα όσα αφηγείται ο Αγγελιαφόρος.
 - Τι θα έχανε και τι θα κέρδιζε η παράσταση από αυτή την καινοτομία;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ακούς τη διήγηση του Αγγελιαφόρου: Οι ήρωές μας νικούν τους αντιπάλους τους ύστερα από μια σκληρή μάχη.
 - Πώς δικαιολογείται η λεπτομερής αυτή διήγηση σε ένα έργο, που μέχρι τώρα έχουν ειπωθεί τόσο πολλά εναντίον του πολέμου;
 - Πώς θα αισθάνονταν οι Αθηναίοι θεατές ακούγοντάς την;
- Στους στίχους που μελετάμε είναι η τελευταία φορά που παρακολουθούμε, έστω και έμμεσα, τους δύο βασικούς ήρωες, την Ελένη και το Μενέλαο. Τώρα είναι η πιο κατάλληλη στιγμή να φέρουμε στο νου μας την εικόνα που είχαμε σχηματίσει γι' αυτούς ως εδώ. Διαφοροποιείται τελικά αυτή η εικόνα; Συμπληρώνεται ή ανατρέπεται;

Ελένη (Λ. Τασσπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Μενέλαος (Λ. Βογιατζής, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδός)

Μενέλαος (Λ. Βογιατζής, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδός)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

ΣΚΗΝΕΣ ΒΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Γεγονός παραμένει ότι στις σωζόμενες τραγωδίες η βία και ο φόνος συμβαίνουν κατά κανόνα «εκτός σκηνής»: λείπουν οι συναρπαστικές μονομαχίες και τα αιμοδιψή θεάματα. Ερμηνείες του φαινομένου αναζητήθηκαν σε θρησκευτικές απαγορεύσεις (ταμπού) ή στις δυσκολίες που συνεπαγόταν ο περιορισμένος αριθμός των ηθοποιών· όποια όμως κι αν είναι η αρχή αυτής της συνήθειας, η διατήρησή της αντανακλά, ακόμα μια φορά, την τάση που είχαν οι αρχαίοι να εμπιστεύονται τη φαντασία τους πιο πολύ παρά το θέαμα· το αφτί παρά το μάτι.

H. C. Baldry

(Από το H. C. Baldry, *Το τραγικό θέατρο στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Γ. Χριστοδούλου, Λ. Χατζηκόστα, Καρδαμίτσα)

	Όλοι πετάχτηκαν ορθοί, βαστώντας σπαθιά απ' τη μια μεριά, ξύλα απ' την άλλη ²⁵ το πλοίο γέμισε αίμα κι η Ελένη τους κέντριζε απ' την πρύμνα. «Πού είναι η δόξα	1755	
	της Τροίας; Ελάτε, δείξτε στους βαρβάρους τη δύναμή σας». Στην ορμή του αγώνα σωριάζονται, ξανά σπκώνονται άλλοι κι άλλους βλέπεις νεκρούς. Αρματωμένος εκοίταζε ο Μενέλαος ολούθε	1760	
	κι όπου έβλεπε να σπάζουν οι δικοί του, έτρεχε εκεί βαστώντας το σπαθί του ²⁶ και μας ανάγκαζε έτσι να πηδάμε στο πέλαγο, ώσπου τέλος το καράβι άδειασε από τους ναύτες σου. Κατόπι	1765	
	στον τιμονιέρη πάει και τον προστάζει να βάλει πλήρη ολόισα στην Ελλάδα. ²⁷ Σηκώσαν τα πανιά κι αγέρας πρίμος φύσηξε αμέσως. ²⁸ Φύγαν απ' τη χώρα. Γλίτωση εγώ το θάνατο, κρυμμένος	1770	
	δίπλα στην άγκυρα βουτάω στο κύμα ²⁹ με βρήκε ένας ψαράς εξαντλημένο και μ' έβγαλε στ' ακρόγιαλο, έτσι φέρνω σε σένα το μαντάτο ετούτο. Αν δείχνεις για τους θνητούς είναι αρετή μεγάλη. ³⁰	1775	
ΧΟΡΟΣ	Δε θα το πίστευα ποτέ, μπροστά μας να 'ναι ο Μενέλαος και να μας ξεφύγει. ³¹		

► Ποια η συμμετοχή
του Μενέλαου και
της Ελένης στη συμπλοκή;

Η ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΥ

► Πώς γλίτωσε
ο Αγγελιαφόρος;
Ποια συμβουλή δίνει
στο Θεοκλύμενο;

ΣΧΟΛΙΑ

25. Άρα η μάχη ήταν άνιση, αφού οι Έλληνες είχαν όπλα, ενώ οι Αιγύπτιοι ξύλα. Τονίζεται εδώ από τον Αιγύπτιο Αγγελιαφόρο η γενναιότητα των Αιγυπτίων, που δεν παραδόθηκαν στην υπέρτερη δύναμη, αλλά αντιστάθηκαν με γενναιότητα.
26. Η νίκη αυτή οφείλεται στο Μενέλαο· η «αριστεία» του Μενέλαου θυμίζει σκηνή από την *Ιλιάδα*. Η ειρωνεία προκύπτει από το γεγονός ότι ο Μενέλαος νικά τους Αιγυπτίους με τα όπλα που του έδωσε ο βασιλιάς τους, ο Θεοκλύμενος.
27. Ο Αγγελιαφόρος έμεινε κρυμμένος, όταν όλοι οι άλλοι είχαν πηδήξει στη θάλασσα και γι' αυτό γνωρίζει αυτές τις λεπτομέρειες.
28. Ο πρίμος αέρας στα πανιά είναι καλός οικωνός· επομένως οι θεοί άκουσαν τη δέηση του Μενέλαου.
29. Ο Αγγελιαφόρος πρέπει να δικαιολογήσει τη σωτηρία του και να αποδείξει την αλήθεια των όσων είπε, αναφερόμενος στην προσωπική του περιπέτεια.
30. Όπως συνήθως, ο Αγγελιαφόρος τελειώνει με μια γνωμική φράση λαϊκής θυμοσοφίας, ως επιμύθιο, που θυμίζει το «η ιστορία μάς διδάσκει...».
31. Για τους στίχους αυτούς έχουν δοθεί διαφορετικές ερμηνείες, όπως: α) ο Χορός εκφράζει τη δυσαρέσκειά του, διότι ο Μενέλαος και η Ελένη τον εγκατέλειψαν, β) προσπαθεί με αυτό τον τρόπο να δείξει ότι δε γνώριζε το σχέδιο εξαπάτησης και άρα δεν πρέπει να τιμωρηθεί από το Θεοκλύμενο. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι η οργή του Θεοκλύμενου στρέφεται εναντίον της Θεονόης και όχι εναντίον του Χορού.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Κατά τη διάρκεια της αγγελικής ρήσης ο Αγγελιαφόρος μονοπωλεί την προσοχή μας.
 - Ας στρέψουμε όμως για λίγο τη ματιά μας και στα υπόλοιπα πρόσωπα που βρίσκονται στο σκηνικό χώρο. Ποια είναι αυτά; Πώς φαντάζεσαι την κίνηση και την έκφρασή τους, όσο παρακολουθούν τον Αγγελιαφόρο;
- Τώρα η ματιά μας γυρίζει στους θεατές. Ποιες αντιδράσεις μπορούμε να διακρίνουμε;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- «Μηρος, σκοτώστε τους βαρβάρους, / πετάχτε τους στη θάλασσα σφαγμένους» (στ. 1745-1746), παροτρύνει ο Μενέλαος τους συντρόφους του και οι άοπλοι βάρβαροι αντιστέκονται στους οπλισμένους Έλληνες.
 - Συμφωνεί η εικόνα αυτή με τη στερεότυπη αντίληψη της εποχής του Ευριπίδη για την υπεροχή των Ελλήνων;
 - Υπάρχουν και σήμερα ανάλογες στερεότυπες αντιλήψεις; Γίνονται από όλους αποδεκτές;
- Το σχέδιο απόδρασης τελικά πέτυχε: οι ήρωές μας ελεύθεροι αρμενίζουν για την πατρίδα τους. Το έργο όμως δεν τελείωσε. Γιατί;

Ιφιγένεια (κινηματογραφική ταινία, σκην. Μ. Κακογιάννης)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ

[Ένας ξένος, ο Αιγύπτιος Γιούνες, σώζει το κορίτσι μιας ελληνικής οικογένειας. Η μητέρα αισθάνεται ευγνωμοσύνη όχι όμως και ο πατέρας.]

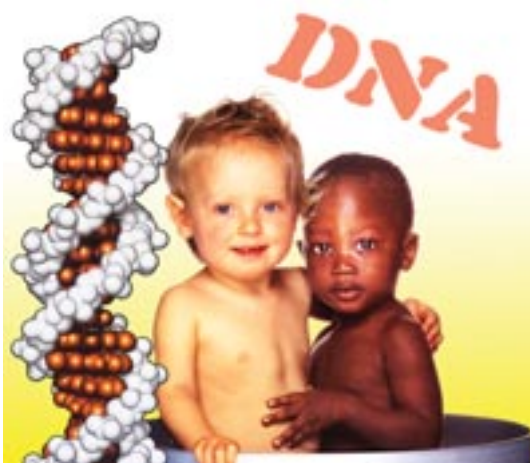
Έτσι το σώσαμε το κοριτσάκι. [...] κι όταν γύρισε ο κύρης της, ξημερώματα πια, το σπίτι ήτανε σιγυρισμένο κι όλα τα παιδιά κοιμόντουσαν σα να μην είχε γίνει τίποτα. Το γουμάρι, του κάνω, ο ξυπόλυτος που λες καμιά φορά, έσωσε το παιδί μας απόψε. Ποιος, τι; Κι όταν του είπα με το νι και με το σίγμα, τι γυρίζει και μου κάνει; – Κι άφησε αυτόν το βρωμάραπα να πάρει στην αγκαλιά του το κορίτσι μας;

Σ. Τσίρκας, *Αριάγνη* (απόσπασμα)

(Από το Σ. Τσίρκας, *Ακυβέρνητες Πολιτείες*, *Αριάγνη*, Κέδρος)

Σtereότυπα: Το στερεότυπο είναι μια μονόπλευρη, υπερβολική και συνήθως προκατειλημμένη θεώρηση μιας ομάδας, φυλής ή τάξης ανθρώπων και συνήθως συνδέεται με το ρατσισμό και την προκατάληψη φύλου. Τα στερεότυπα παρουσιάζουν συχνά αντίσταση στην αλλαγή ή στη διόρθωση, ακόμα και όταν υπάρχουν ενδείξεις που τα αναιρούν· και αυτό γιατί δημιουργούν μια αίσθηση κοινωνικής αλληλεγγύης.

N. Abercrombie, S. Hill, B. Turner, *Λεξικό Κοινωνιολογίας*, μτφρ. Α. Κάντας, Σ. Κάντας, Πατάκης

Εμείς και οι άλλοι (Νεοελληνική Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου)

2η ΣΚΗΝΗ, ΣΤ. 1779-1812

ΘΕΟ.	Αχ! ο δυστυχισμένος, μιας γυναίκας οι πονηριές να με γελάσουν. ¹ Πάει ο γάμος. Το πλοίο αν θα μπορούσα να προφτάσω, γοργά τους ξένους θα 'πιανα' όμως τώρα θα εκδικηθώ σκληρά τη Θεονόη, που, ενώ έβλεπε η προδότρα στο παλάτι το Μενέλαο, δε μου το 'πε. ² Άλλον κανένα δε θα γελάσει πια με τους χρησμούς της.	1780	Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ – Η ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΥΠΗΡΕΤΗ
		1785	
ΥΠΗΡΕΤΗΣ ³	Αφέντη μου, πού πας; Ποιον θα σκοτώσεις;		▷ Τι σκοπεύει να κάνει ο Θεοκλύμενος;
ΘΕΟ.	Όπου το δίκιο θέλει· εσύ τραβήξου.		
ΥΠΗ.	Τρανό κακό λογιάζεις· δε σ' αφήνω. ⁴		▷ Ποιος τον εμποδίζει και με ποιο επιχείρημα;
ΘΕΟ.	Προστάζεις τον αφέντη εσύ, ένας σκλάβος ;	1790	
ΥΠΗ.	Ναι, γιατί σκέψη έχω σωστή. ⁵		
ΘΕΟ.	Σωστή δεν είναι, αν δε μ' αφήσεις ... ⁶		
ΥΠΗ.	Δε θα σ' αφήσω. ⁷		
ΘΕΟ.	Να θανατώσω μια αδερφή κακούργα.		
ΥΠΗ.	Μεγάλη η ευσέβειά της.	1795	
ΘΕΟ.	Με πρόδωσε.		
ΥΠΗ.	Για το καλό σου, δίκαια έχει πράξει.		
ΘΕΟ.	Το ταίρι μου να δώσει σ' άλλον άντρα;		
ΥΠΗ.	Σ' εκείνον που του ανήκει. ⁸		
ΘΕΟ.	Δικαίωμα στη γυναίκα μου ποιος έχει;	1800	
ΥΠΗ.	Αυτός που την επήρε απ' τον γονιό της.		
ΘΕΟ.	Μα εμένα μου τη χάρισεν η τύχη.		
ΥΠΗ.	Η δικαιοσύνη ωστόσο σου την πήρε.		
ΘΕΟ.	Δικός μου δικαστής εσύ θα γίνεις;		
ΥΠΗ.	Αν όμως σου μιλάω μυαλωμένα;	1805	
ΘΕΟ.	Λοιπόν θα με προστάζουν, δεν προστάζω;		
ΥΠΗ.	Για τ' άδικο όχι, μόνο για το δίκιο.		
ΘΕΟ.	Φαίνεται θέλεις να πεθάνεις.		
ΥΠΗ.	Ναι, σκότωσέ με, αλλά την αδελφή σου δε θα σ' αφήσω να τη σφάξεις. Είναι για τον καλό το σκλάβο η πιο μεγάλη δόξα, να τον σκοτώσουν οι αφέντες.	1810	

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ο Θεοκλύμενος αισθάνεται την ντροπή μεγαλύτερη, αφού τον κορόιδεψε μια γυναίκα.
2. Η οργή του Θεοκλύμενου είναι μεγάλη, γιατί, όπως έχουμε πληροφορηθεί από την ίδια τη Θεονόη (στ. 983-984), ο Θεοκλύμενος της είχε αναθέσει να του ανακοινώσει την άφιξη του Μενέλαου στην Αίγυπτο.
3. Μερικοί μελετητές πιστεύουν ότι ο Θεοκλύμενος δε συνομιλεί με τον Υπηρέτη αλλά με την Κορυφαία του Χορού. Ωστόσο, ο Θεοκλύμενος μάλλον φαίνεται να απευθύνεται σε άτομο αρσενικού γένους. Επιπλέον είναι πιο φυσικό, καθώς ορμεί εξαγριωμένος στα δώματα της αδελφής του για να τη σκοτώσει, να εμποδίζεται από τον υπηρέτη της (θεράποντα).
4. Στο πρωτότυπο *οὐκ ἀφήσομαι πέπλων*. Φαίνεται λοιπόν ότι ο υπηρέτης κρατάει από τα ρούχα το βασιλιά (σκηνοθητικός δείκτης), πράξη πρωτοφανής για ένα δούλο, γι' αυτό και η μεγάλη κατάπληξη του Θεοκλύμενου.
5. Για το δούλο, αυτό που μετράει δεν είναι η κοινωνική θέση αλλά η σωστή γνώμη, άποψη που θυμίζει αντίστοιχες των σοφιστών του 5ου αι. π.Χ.
6. Για το Θεοκλύμενο αντίθετα, σωστή σκέψη για ένα δούλο είναι η τυφλή υποταγή στη θέληση του αφέντη.
7. Η μορφή του κειμένου απηχεί τα συναισθήματα των προσώπων που διαλέγονται [Θεοκλύμενος – Υπηρέτης]. Δέκα από τους είκοσι ένα στίχους παρουσιάζουν το φαινόμενο της *αντιλαβής*.
8. Η συζήτηση σχετικά με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, σε ποιον δηλαδή «ανήκει» η Ελένη, προσδίδει στο διάλογο νομική χροιά, στοιχείο που άρεσε πολύ στους θεατές.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Η αφήγηση του Αγγελιαφόρου ολοκληρώθηκε. Τα νέα φαίνεται να εξοργίζουν το Θεοκλύμενο.

- Στη σκηνή εκτυλίσσεται μια έντονη λογομαχία.
 - Ας γίνουμε για λίγο σκηνοθέτες. Τι θα προτιμούσες; Μια απλή λεκτική αντιπαράθεση ή μια σύγκρουση με χειρονομίες και απειλητικές κινήσεις;
 - Το κείμενο πού μας οδηγεί;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Υπηρέτης εμποδίζει το Θεοκλύμενο να ξεσπάσει την οργή του εναντίον της αδελφής του. Ας ακούσουμε το διάλόγο τους.
 - Ποια τα επιχειρήματα του ενός, ποια του άλλου;
 - Ακούμε πολλές φορές τη λέξη «δίκαιο». Πώς το εννοεί ο καθένας τους;
 - Εσύ; Τι θα θεωρούσες δίκαιο σε αυτή την περίπτωση;
- Ο άνθρωπος που αντιστέκεται με σθένος στο βασιλιά Θεοκλύμενο δεν είναι παρά ένας από τους δούλους του.
 - Σε παραξενεύει η ιδέα ένας δούλος να αντιστέκεται στον αφέντη του;
 - Τι εντύπωση θα έκανε στους θεατές;

Υπηρέτης – Θεοκλύμενος (Κ. Ίσιος – Δ. Βάγιας, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουσινιάς)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΚΑΙ ΔΟΥΛΕΙΑ

Ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα της εποχής του Ευριπίδη ήταν το πρόβλημα της δουλείας. Μέσα στη δουλεία οι άνθρωποι όχι μόνο καταπιέζονταν και γίνονταν αντικείμενο εκμετάλλευσης, αλλά κι έχαναν σαν άνθρωποι και την προσωπικότητά τους. Γι' αυτό και ο Ευριπίδης όχι μόνο δεν έμεινε αδιάφορος μπροστά στο θεσμό της δουλείας, που με τόλημ τον καταδίκασε σαν ξεπερασμένο, αλλά και πολλές φορές εκδήλωνε στα έργα του τη συμπάθειά του για τους δούλους και συχνά το θαυμασμό του για τις αρετές που κατόρθωσαν να διαφυλάξουν. [...] Γι' αυτό και παρουσιάζει στα έργα του δούλους ή δούλες σαν τις πιο πιστές παραμάνες είτε σαν τίμιους και αφοσιωμένους βοσκούς, σαν πιστούς φίλους που διακρίνονται για τις αρετές τους και τις πνευματικές τους ικανότητες [...]. Φτάνει μάλιστα και ως τα άκρα και βάζει στα χείλη δούλων τέτοιες αντιλήψεις και γνώμες που συνηθίσαμε να συναντάμε στους φιλοσόφους.

Σ. Ζορμπαλάς

(Από το Σ. Ζορμπαλάς, Ο ουμανισμός στο έργο του Ευριπίδη, Παπαδήμας)

«Όλοι οι άνθρωποι
γεννιούνται ελεύθεροι
και ίσοι στην αξιοπρέπεια
και τα δικαιώματα.»

Οικουμενική Διακήρυξη
των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Άρθρο 1

3η ΣΚΗΝΗ (στ. 1813-1864)

ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ ¹	Της χώρας βασιλιά, Θεοκλύμενε, άκού' συγκράτησε τον άπρεπο θυμό σου' οι Διόσκουροι μιλούν, ² οι γιοι της Λήδας,	1815
	τ' αδέλφια της Ελένης που 'χει φύγει απ' το παλάτι σου' γραφτό δεν ήταν γυναίκα σου να γίνει' μη θυμώνεις. Η κόρη της Νηρηίδας, η αδελφή σου Θεονόη, δε σ' αδικεί που δείχνει σέβας στους νόμους των θεών ³ και στου γονιού σου τις δίκαιες εντολές. Όριζε η μοίρα στο σπίτι σου να μείνει ως τώρα μόνο' όταν συθέμελα την Τροία γκρεμίσαν, τ' όνομα της Ελένης ⁴ δε χρειαζόταν στους θεούς άλλο' πρέπει αυτή να ζηήσει με τον παλιό της άντρα και μαζί του στο σπιτικό της να γυρίσει πίσω.	1820
	Λοιπόν στην αδελφή σου μην υψώσεις το μαύρο ⁵ σου σπαθί και να το ξέρεις πως φρόνιμα έχει πράξει. Την Ελένη, αφού θεούς μας έκαμεν ο Δίας, θα 'χαμε σώσει από καιρό' όμως στέκουν άλλοι θεοί κι η Μοίρα πάνωθ'ε μας κι έτσι το θέλησαν' αυτά για σένα ⁶ στην αδελφή μας τούτα προφητεύω: ⁷ Πήγαινε με τον άντρα σου και πρίμος αγέρας θα φυσάει ⁸ από κοντά σας, εμείς, τα δυο σου αδέλφια, θα βοηθούμε, στο κύμα καβαλάρηδες, να φτάσεις στη Σπάρτη. Κι όταν πια θα τελειώσουν οι μέρες της ζωής σου και πεθάνεις, θεά θα ονομαστείς κι απ' τους ανθρώπους, μαζί με μας, θα δέχεσαι θυσίες και δώρα, ⁹ όπως έχει ορίσει ο Δίας.	1825 1830 1835 1840 1845

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ
ΤΩΝ ΔΙΟΣΚΟΥΡΩΝ

- ▶ Σε ποιους απευθύνονται οι Διόσκουροι;
- ▶ Τις τους συμβουλεύουν και με ποια επιχειρήματα;
- ▶ Τι προφητεύουν;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Πρόκειται για τα αδέρφια της Ελένης, τον Κάστορα και τον Πολυδεύκη. Στο σημείο αυτό ένας μόνο από τους δύο θεούς μιλάει.
2. Σύμφωνα με τη θεατρική σύμβαση, εδώ οι Διόσκουροι αυτοσυστήνονται.
3. Η απόφαση λοιπόν της Θεονόης ταυτίστηκε με την απόφαση των θεών και ήταν σύμφωνη με το δίκαιο.
4. Εννοείται το είδωλο της Ελένης που είχε δημιουργήσει η Ήρα.
5. *μαύρο* σπαθί είτε με την έννοια του φονικού, αυτού που φέρνει τον όλεθρο (πρβ. μαύρη μέρα), είτε με την έννοια του ξίφους που θα βαφτεί στο αίμα.
6. Εννοεί το Θεοκλύμενο.
7. Ο θεός απευθύνεται τώρα στην Ελένη και το Μενέλαο, που βέβαια βρίσκονται πολύ μακριά, μπορούν όμως να ακούσουν τα λόγια του, αφού είναι θεός.
8. Οι Διόσκουροι απαντούν έτσι στην προσευχή του Χορού στο Γ' Στάσιμο που τους ζήτησαν να στείλουν *πρίμο αγέρα* (στ. 1644-1645).
9. Αρχαίοι σχολιαστές μάς πληροφορούν ότι γίνονταν θυσίες προς τιμήν της Ελένης. Συγκεκριμένα, οι Αθηναίοι είχαν την *τριπτήαν θυσίαν* προς τιμήν των Διόσκουρων και της Ελένης, οπότε θυσίαζαν τρία ζώα. Επίσης, τη θυσία προς τιμήν των Διόσκουρων ονόμαζαν *ζενισμό*, γιατί κατά τη διάρκεια της υπέθεταν ότι φιλοξενούσαν τους Διόσκουρους παραθέτοντας γεύμα.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Κι ενώ όλα προμηνύουν μια βίαιη σκηνή, το κλίμα αλλάζει...

■ Οι δυο Διόσκουροι, «ως από μηχανής θεός»*, κάνουν την εμφάνισή τους. Συνήθως τον από μηχανής θεό τον βλέπουμε στο θεολογείο* ή κατεβαίνει από ψηλά με τη μηχανή*, ένα είδος γερανού.

Γερανός

- Ας φανταστούμε τους Διόσκουρους εδώ. Τι θα άλλαζε κατά τη γνώμη σου, αν εισέρχονταν στο σκηνικό χώρο από μια Πάροδο;
 - Μια σύγχρονη βέβαια παράσταση θα μπορούσε να αξιοποιήσει και πολλά άλλα μέσα. Ας δούμε κάποια από αυτά στις διπλανές φωτογραφίες. Ποια θα επέλεγες; Θα πρότεινες κάποια άλλα;
- Ας φανταστούμε τον Αιγύπτιο βασιλιά και τις γυναίκες του Χορού αυτή την ξεχωριστή στιγμή...

Αισχύλος, Ευμενίδες (Αμφιθέατρο, 1986, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

Εμφανίσεις «από μηχανής θεού»

Ευριπίδης, Μήδεια (Θ.Ο.Κ., 1984, σκην. Μ. Βολανάκης)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

■ Ο «από μηχανής θεός» συνήθως εμφανίζεται όταν η δράση φτάνει σε αδιέξοδο, για να λύσει τους δραματικούς κόμπους με το μαγικό του ραβδί.

Διόσκουροι (Ζ. Κατραμάδας – Τ. Παναζής, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουσιανός)

- Εδώ; Βρισκόμαστε σε αδιέξοδο; Υπάρχουν ακόμη προβλήματα;
 - Τι κερδίζει το έργο με την εμφάνιση των Διόσκουρων;
- Ο Θεοκλύμενος μεταστρέφεται.
- Ας εξετάσουμε για ποιο λόγο. Πείστηκε από τα επιχειρήματα περί δικαίου ή υποχρεύει μπροστά στη δύναμη των θεών;
 - Ποια συμπεράσματα μπορούμε τώρα πια να βγάλουμε για το ήθος του;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΔΥΟ ΦΩΤΕΙΝΕΣ ΣΦΑΙΡΕΣ

Τα σκηνικά κοστούμια του κ. Πάτσα ταίριασαν τόσο ωραία με το (από πολλές απόψεις) ουράνιο περιβάλλον, στο οποίο εκεί κατά το τέλος προστέθηκαν και οι δύο φωτεινές σφαίρες, προφανώς για να συμβολίσουν, πολύ διακριτικά, τους Διόσκουρους στη νέα, αστρική τους υπόσταση.

Ρωζίτα Σώκου

(Από το Κ. Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σ. Γώγος, Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις, Μίλτος)

	Και το νησί που απλώνεται σε μάκρος στην Αττική ξαγνάντια σα φρουρός της, ¹⁰ Ελένη θα το λεν, γιατί σ' εκείνο σε πρωτοπήγ' ο Ερμής, όταν σε πήρε από το σπίτι σου και στον ουράνιο	1850	
	δρόμο σ' ανέβασε, για να ξεφύγεις τον έρωτα του Πάρη. Στων Μακάρων τα νησιά ¹¹ ο πολυπλόκτος θα πάει Μενέλαος· οι θεοί τ' αποφασίσαν· ποτέ για τους καλούς δε νιώθουν μίσος, στους ταπεινούς μονάχα στέλνουν πόνους. ¹²	1855	
ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ	Τέκνα της Λήδας και του Δία, θα πάψω την έχθρα μου για την Ελένη κι ούτε την αδελφή μου θα σκοτώσω. Ας πάει πίσω στη Σπάρτη, αφού οι θεοί το θέλουν.	1860	Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ
	Να ξέρετε πως είν' η αδελφή σας γεμάτη ευγένεια και φρονιμάδα. Να καμαρώνετε για τους καλούς της τρόπους, χαρίσματα που λίγες τα 'χουν. ¹³		
ΕΞΟΔΙΟ ΑΣΜΑ (στ. 1865-1870)			
ΧΟΡΟΣ	Οι γνώμες αλλάζουν ολοένα των θεών κι απ' τα ανέλπιστα πλήθος ξετελεύουν αυτοί κι όσα πρόσμενες δε βρίσκουν τη λύση τους· όμως στ' αναπάντεχο ο θεός δίνει τέρμα. ¹⁴	1865	ΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ
	Έτσι τέλειωσε τούτ' η ιστορία.	1870	

ΣΧΟΛΙΑ

10. Εννοεί τη Μακρόνησο, το νησί απέναντι απ' τη νοτιοανατολική ακτή της Αττικής που ονομαζόταν «Ελένη». Στον Ευριπίδη, το νησί αυτό ήταν ο πρώτος σταθμός που έκανε ο Ερμής μεταφέροντας την Ελένη και γι' αυτό πήρε το όνομά του από εκείνη. Συχνά στις τραγωδίες του ο Ευριπίδης παραθέτει αιτιολογικούς μύθους, δηλαδή δικαιολογεί μια λατρεία ή μια ονομασία με ένα μύθο που επινοεί. Το ίδιο γίνεται και εδώ, όταν παρουσιάζει τους Διόσκουρους να ερμηνεύουν την ονομασία του νησιού της Αττικής.
11. Τα νησιά των Μακάρων, σύμφωνα με τη μυθολογία, βρίσκονται στα όρια της γης, στον Ωκεανό, και εκεί κατοικούσαν οι μεγάλοι ήρωες μετά το θάνατό τους. Το κλίμα είναι άριστο και οι συνθήκες ζωής παραδείσιες. Στον Όμηρο (δ, 569) ο Μενέλαος θα πήγαινε στα νησιά των Μακάρων, μόνο και μόνο γιατί ήταν σύζυγος της Ελένης, της κόρης του Δία· εδώ διαφαίνεται ίσως μια άλλη αντίληψη: ο Μενέλαος θα πάει στον αρχαίο αυτόν παράδεισο, για να ανταμειφθεί για τα βάσανα που τράβηξε στη ζωή του.
12. Κάποιοι μελετητές εξοβελίζουν το στίχο αυτόν, δηλαδή θεωρούν ότι δεν τον έγραψε ο ίδιος ο ποιητής, αλλά ότι είναι μεταγενέστερη προσθήκη, αφού ο Ευριπίδης δεν ήθελε να τονίσει εδώ την αντίθεση ευγενείς – άνθρωποι του λαού. Ο ποιητής, σύμφωνα με αυτούς τους μελετητές, στους προηγούμενους στίχους (1852-1855) εννοεί ότι *οι θεοί δε νιώθουν μίσος για τους καλούς, αφού αυτοί είναι που τραβούνε τα περισσότερα βάσανα. Έτσι και ο Μενέλαος που ταλαιπωρήθηκε τόσο (πολυπλόκτος) θα πάει στα νησιά των Μακάρων.*
13. Τέτοιες φράσεις έκαναν κάποιους μελετητές να θεωρήσουν τον Ευριπίδη μισογύνη.
14. Με τον ίδιο τρόπο τελειώνουν κι άλλες τέσσερις τραγωδίες του Ευριπίδη, κάτι που κάνει πολλούς να εξοβελίζουν αυτούς τους στίχους.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Η παράσταση τελειώνει και τα πρόσωπα φεύγουν από τη σκηνή.

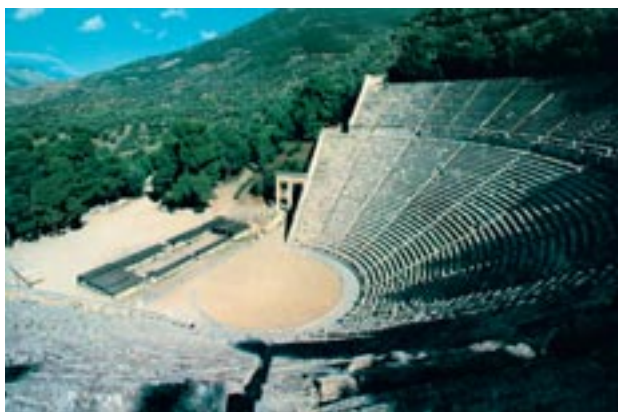
- Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε αυτή την έξοδο. Οι υποκριτές αποχωρούν, οι γυναίκες του Χορού, το εξόδιο άσμα...
 - Ας στρέψουμε το βλέμμα μας και στους θεατές... Ας προσέξουμε τα πρόσωπά τους. Με ποια συναισθήματα στέκονται μπροστά στην άδεια σκηνή;
 - Η ματιά μας ξαναγυρίζει στο σκηνικό χώρο. Ποια αίσθηση μας δημιουργεί τώρα πια...;

Η παράσταση τελειώνει

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Στο έργο μας ακούσαμε ως τώρα το λόγο των δύο ηρώων, της μάντισσας, του βασιλιά, των απλών ανθρώπων... Καθώς το έργο τελειώνει, ακούγεται και ο λόγος των θεών, που αναφέρεται στην τύχη όλων των ηρώων του έργου μας.
 - Ας σταθούμε εδώ και ας προβληματιστούμε για ένα κρίσιμο ζήτημα: Ποιος φαίνεται να καθορίζει τελικά τη ζωή των ανθρώπων;
 - Ποια απάντηση προκύπτει από το λόγο των Διόσκουρων;
 - Ο Χορός συμφωνεί στο εξόδιο άσμα*;
 - Το ίδιο το έργο ποια απάντηση δίνει τελικά;
 - Εσύ, τι σκέφτεσαι;

Μετά την παράσταση

Η παράσταση τελείωσε... Μαζί με τους υπόλοιπους θεατές αφήνεις το θέατρο. Πώς νιώθεις; Τι είναι τώρα πια για σένα αυτή η περίφημη κάθαρση*;

Η Ελένη εντούτοις δεν υπάρχει πια
 μες στην εγκόσμια λύπη.
 Υπάρχουν μόνο τα ποιήματα
 μια συλλογή από σπαραγμούς
 ένα θλιμμένο ουράνιο ρόδο.

Τ. Σινόπουλος, «Ελένη», 9 (απόσπασμα)
 (Από το Τ. Σινόπουλος, Συλλογή Ι, Ερμής)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ένας Αγγελιαφόρος εμφανίζεται, για να αναγγείλει τα νέα, μόνο που αυτός είναι πιο σύντομος. Γράψτε τη δική του αγγελική ρήση σε 10-15 σειρές.
2. Χωρίστε σε επιμέρους ενότητες την αγγελική ρήση με βάση τα πρόσωπα και τη δράση τους. Δώστε δικό σας πлагιόπιλο σε κάθε ενότητα.
3. Η αγγελική ρήση, καθώς μεταφέρει στη σκηνή γεγονότα, πρέπει να είναι παραστατική. Με ποια εκφραστικά μέσα επιτυγχάνεται αυτή η παραστατικότητα;
4. Ποια η λειτουργία της αγγελικής ρήσης στο έργο;
5. Αποιμώντας το σχέδιο απόδρασης, πώς θα κρίνατε την Ελένη και το Μενέλαο: δόλιους, επινοητικούς...; Συμπληρώστε χαρακτηρισμούς και δικαιολογήστε τους.
6. Ας υποθέσουμε ότι τα γεγονότα δεν τα διηγείται ένας Αιγύπιος ναύτης αλλά ένας Έλληνας, σύντροφος του Μενέλαου. Αρχίστε τη διήγηση ως εξής: *Όπως μας είχε προσάξει ο βασιλιάς μας, ο Μενέλαος, περιμέναμε στην ακτή, όταν ξαφνικά βλέπουμε να πλησιάζει αργά μια επιβλητική πομπή...*
7. Σχετικά με το πρόσωπο που εμποδίζει το Θεοκλύμενο να ξεσπάσει την οργή του στη Θεονόη, υποστηρίζεται ότι είναι:
 - ένας Υπηρέτης που εμφανίζεται ξαφνικά στη σκηνή, όταν ο Θεοκλύμενος κινείται απειλητικά προς το παλάτι,
 - ο Αγγελιαφόρος,
 - η Κορυφαία μαζί με τις άλλες γυναίκες του Χορού.
 Ποια από αυτές τις εκδοχές θα ήταν σκηνικά η πιο εντυπωσιακή; Γιατί;
8. Στο τέλος της τραγωδίας η Ελένη αποκαθίσταται για μία ακόμα φορά: α) από ποιους και με ποιον τρόπο; β) ποια αποκατάσταση έχει για σας μεγαλύτερη βαρύτητα και γιατί;
9. Στο λόγο των Διόσκουρων γίνεται αναφορά σε γεγονότα του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.
 - α) Να επισημάνετε συνοπτικά αυτά τα γεγονότα κατά χρονική βαθμίδα.
 - β) Επικεντρώστε την προσοχή σας στα γεγονότα που αναφέρονται στο μέλλον. Τι εξυπηρετεί αυτή η αναφορά;
10. Το έργο έχει ολοκληρωθεί... Από το σκηνικό χώρο αποχωρεί ο Χορός τραγουδώντας το εξόδιο άσμα, τον τελευταίο δηλαδή λόγο που ακούγεται στο δράμα. Προσπαθήστε να γράψετε/δημιουργήσετε ένα δικό σας εξόδιο άσμα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Πολλές φορές έως τώρα αναφερθήκαμε στους υποκριτές, στο Χορό, στην κίνηση, στη φωνή τους· τους φανταστήκαμε, τους είδαμε σε φωτογραφίες από παραστάσεις, τους ακούσαμε να απαγγέλλουν ή να τραγουδούν, μιλήσαμε για σκηνοθετικές προτάσεις... Αποτολμήστε να δραματοποιήσετε την έξοδο στην τάξη σας, στο προαύλιο, με ή χωρίς σκηνικά... Εμπρός! Ο αγγελιαφόρος μπαίνει βιαστικός στη σκηνή... Καλή επιτυχία.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Ψηλά, πάνω από τον κόσμο των ανθρώπων, εμφανίζονται οι δυο θεοί...Σας έρχονται στο νου ανάλογες περιπτώσεις «θεοφάνειας»; Αναζητήστε κάποιες στον Όμηρο, σε ιστορίες από την Αγία Γραφή, λαϊκές παραδόσεις....Ποια αντίληψη μαρτυρούν για τη σχέση του ανθρώπου με τους θεούς/το Θεό;

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Μένουν ακόμα για παρουσίαση τα θέματα: **αποφθεγματικές φράσεις και ανθρώπινη επινοητικότητα.**

Για τα θέματα αυτά, αλλά και για τα υπόλοιπα που έχουν ήδη παρουσιαστεί, μπορείτε για την επόμενη φορά να ετοιμάσετε σύντομες εισηγήσεις, ώστε να βοηθήσετε την Ανακεφαλαίωση.